

„Igi czinalj fiat s leanith”

Zrínyi Miklós könyvtára és olvasmányai

MONOK ISTVÁN

Miként tudott a 17. századi Magyar Királyságban egy arisztokrata ifjú egy saját könyvtárat kialakítani? Udvari tanítójától, majd iskolai tanáraitól kapott inspirációt erre, a családi hagyomány mellett (már amennyiben a családban szokás volt könyveket gyűjteni). Ha felsőbb iskolákat külföldön végzett, a tanulmányútja volt a leginkább meghatározó életszakasz a könyvgyűjtésben, az egyetlen, amikor maga vásárolhatott könyvet egy könyvkereskedésben. Ezt másként csak Bécsben, esetleg Prágában tehetette meg, ha a császári udvarba látogatott, vagy ha például a császárválasztásra Regensburgba, Frankfurtba utazott. Néha, a hadjáratok alkalmával is mód nyílt könyvek vásárlására, ha olyan, például a nyugat-európai hadszíntéren

szolgált (az Esterházy, vagy a Csáky család tagjai példáján tudjuk ezt az állítást tanúsítani). Zrínyi Miklós esetében ez utóbbi könyvszerzési mód nem adatott meg. Ezzel szemben már felmenői is könyvszeretők voltak, Ozalyban, a család Zágrábtól délre fekvő udvarában is volt egy kis könyvtár, ahogy ezt elszórt adatok már 1571-ben is mutatják. Könyvszeretetéik igazolása egy – a Magyar Királyságban nagyon ritka – nyomtatott *ex libris*, amely a 16. századból maradt fenn, *Comitum de Zrinio* felirattal. A Zrínyi Péter kivégzése utáni vagyonelkobzások során, 1672-ben 200 könyvről tesznek említést az összeírások. Miklós könyvtárában, amelyet a *Bibliotheca Zrinyiana* néven szoktunk említeni, csak kevés olyan könyv maradt fenn, amelyeket nagyapjától, apjától örökölt. Ezekből az is kitűnik, hogy a főúri család megvásárolta az egykor szolgálatukban álló, elhunyt személyek (famiálisok) könyveit. Ezzel segítettek is az özvegyen, ugyanakkor gyarapították a családi könyvtárat. A Zrínyi család tisztartói rendszeresen jártak Grácba, Bécsbe bevásárolni, de főként Velencébe. Így a családi könyvtár gazdagítása főleg ez utóbbi könyvpiacról történt. Erre a családra is az itáliai kulturális orientáció jellemző, mint valamennyi horvátországi családra, azokra, amelyeknek a dalmáciai vidéken is voltak birtokaik. Az itteni főnemesek a latin mellett főként olaszul tudtak, és sokan közülük magyarul és németül is.

Zrínyi Miklós nem egészen hét évesen maradt árva, gyámja, az esztergomi érsek, jezsuita Pázmány Péter azonban alapvető szellemi befolyással bírt rá. Politikai gondolkodásában, ahogy ez a könyvtárba beszerzett politikaelméleti művekből, illetve saját írásműveiből is kitűnik. Az érsek a Zrínyi árvákat a gráci, a bécsi és a nagyszombati jezsuita iskolákban neveltetette. A jezsuita nevelés azonban egyikükben sem alakította ki azt az elhatározást, hogy papi pályára lépjenek. Sőt, Miklós könyvtárban feltűnő a teológiai könyvek kis száma, számarányuk elenyésző a dokumentáltan birtokolt 739 kötetes gyűjteményben. Biztos ugyanakkor, hogy Zrínyi, a teológiai ismereteit nem csupán tanulmányai során szerezte, fennmaradt művei ennél mélyebb tudásra utalnak. Nem elképzelhetetlen, hogy teológiai tárgyú könyveit udvari papjának, Mark Forstallnak adta, vagy nála tartotta. Ezeket aztán a főúr halála után Grácba távozó Ágoston rendi szerzetes magával vihette. Nem lenne példa nélküli ez a könyvanyag megosztás. Batthyány Boldizsár (1535/38–1590), Zrínyi Miklós szigetvári hős leányának a férje, saját, protestáns teológiai könyveit nem a kastélyban a többi könyvekkel együtt tartotta, hanem az általa patronált iskola könyvtárában.

Zrínyi Miklós életében meghatározó élmény volt az itáliai utazása, amelyre 1635–36-ban került sor. Könyveinek jelentős részét ekkor, saját maga vásárolta. Számos francia, vagy latin mű is olasz fordításban volt meg neki, vagy mindkét nyelven, de látszik, hogy számára az olvasás élményt olaszul jelentett. Kortársai közül is kiemelkedik abban, hogy a kortárs szépirodalmat, főként az itáliait gyűjtötte, és olvasta is. Nem csupán az irodalmi munkákat, hanem az irodalom kortárs elméleteit is ismerte. Fennmaradt könyveinek egyik legszebb darabja Maffeo Barberini (1568–2644), vagyis VIII. Orbán pápa 1634-ben Antwerpenben kiadott versei, amelyet a pápa saját kezűleg

dedikált az ifjú látogatójának (Zrínyi ekkor 16 éves volt). Könyvtárának 1662. évi katalógusában a „Poetae Latini”, és a „Poetae Itali” is külön tematikus csoportot képeznek (65 és 18 kötettel). A latinok közé a magyar verseskönyveket is besorolták. Balassi Bálint versei egy – ma már nem ismert – kéziratot másolatban, és Rimay János kiadásában is megvoltak neki. A Zrínyivel kortárs főnemesek olvasmányaiban is sok ókori szépirodalmi mű szerepel, ezek a művek azonban leggyakrabban iskolai kiadásban, vagyis a latin nyelv tanulásának alapjaként voltak jelen. A Zrínyi könyvtár anyagában azonban az iskolai auktorokon túlmenően, a kortárs latin filológia eredményeit is rögzítő kiadások is megvoltak.

Miben tér még el Zrínyi olvasottsága a kortársaitól, illetve miben egyeznek? Közösnek mondható a historikus tájékozottság. Természetes is, hogy a társadalom vezetői, az arisztokrata családok tagjai ismerték a Magyar Király, a magyarok történetét. Figyelemmel voltak a szomszédos területek történetére. A Horvát Királyságban élők főleg Velence, és más itáliai városállamok, hercegségek történeteit, illetve az osztrák örökös tartományok, főleg Stájerország, Karintia és Alsó-Ausztria történetére figyeltek. A Felföldi családok már jobban a Cseh-, illetve a Lengyel Királyságra, a német fejedelemségekre, az osztrák területeken kívül. Közös volt a törökökre való figyelés, de hasonlóan látókörükben tartották az orosz állam terjeszkedését is. Pázmány Péter politikai gondolkodása nem csupán az ifjú Zrínyire volt szemlélet-

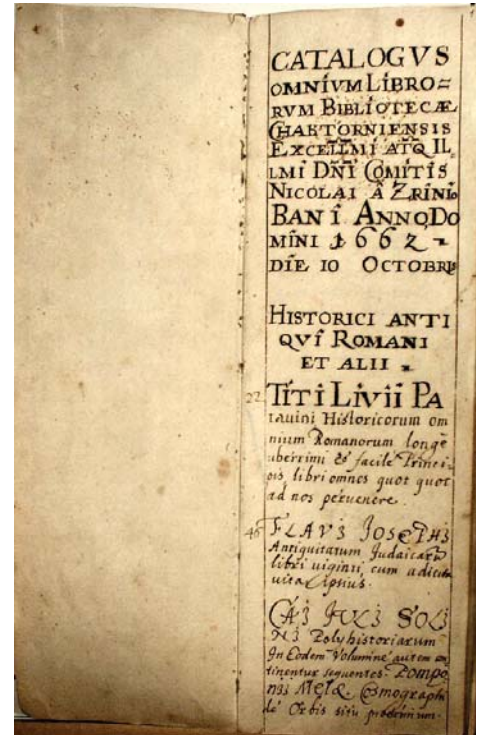
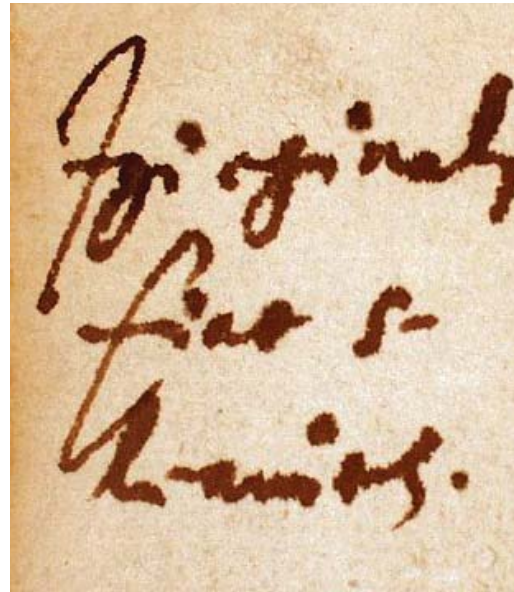
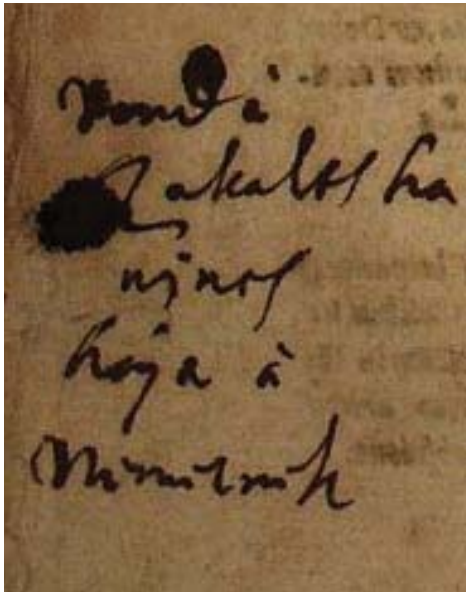

formáló hatással, hanem egész generációjára. Protestánsokra és katolikusokra egyaránt. Véleményével, ha vitatkoztak is, de komolyan fontolóra vették. Esterházy Miklós (1583–1645), Batthyány Ádám (1610–1659), Nádasdy Ferenc (1623–1671) neve említhető, de a Révay, vagy a Thurzó család tagjai is. Pázmány gondolkodásának középpontjában a török kiűzése, és a középkori Magyar Királyság szétszakított részeinek egyesítése állt. Császárpárti volt, de Erdély önállóságának jelentőségével tisztában volt. Nem véletlen, hogy arisztokrata neveltjei, és főként Zrínyi Miklós, annak a politikai irodalomnak volt a fogyasztója, olvasója, amely a francia király és a német-római császár együttműködését vizionálta a török kiűzésével kapcsolatban, lengyel és velencei szövetségben persze.

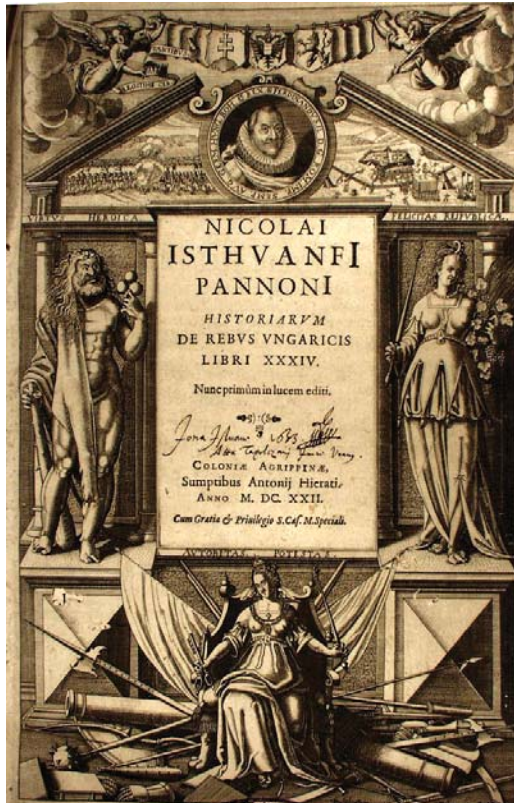
Zrínyi könyvtárának rendje jól mutatja ilyen irányú érdeklődését is. Külön választotta (külön szakcsoportban sorolja fel) az antik történelmet, a Magyar Királyság és a „keleti” országok történetére vonatkozó műveket, és külön a más, európai, és távoli országokét (ez három önálló tematikus egység). Negyedikként pedig a „Politici”, ötödik a

„Militares”, vagyis a hadtudományi könyvek (összesen 191 mű, amiből 40 politikatudomány). Mi ebben az érdekes? Az arányok mindenképpen. Abban semmi meglepő sincsen, ha egy magyar hadvezér, politikus ismeri saját országát, népe történetét, ismeri az ellenséget, a lehetséges szövetségéseket. A történetüket is, hiszen az a politikus, aki azt hiszi, hogy a diplomácia az egy szakma, egy menedzser technika, vagy netán pusztán kommunikáció, történeti ismeretek nélkül, az csak az országára iránti meg nem értést, végső esetben háborút hoz az országára (gazdaságát, vagy fegyveresét). Ennyire műveltek sokan voltak a 17. század első felében. Zrínyi estében azonban feltűnő a politikai életre való elméleti felkészültség. Ez az elmélet akkor még persze még szigorúan a történeti ismereteken nyugodott, nem elvi, logikai konstrukció volt. Az a történetfilozófiai iskola, amelyet Francesco Guicciardini (1481–1540) tanítványai, és ezek neveltjei képviseltek, jelentős hatással volt Zrínyire, mint ahogy azok a francia szerzők is, akik III. Henriktől kezdődően kialakították az államrezon szellemében történő gazdálkodási és uralkodási modelleket.

A hadtudományi irodalom is tulajdonképpen azért érdekes, a jelentős számuk mellett, mert egy gyakorló hadvezér olvasmányai. A kortárs nyugati hadvezetők sokszor joggal bíralták a „hajrá, hegyibe” tudománnyal bíró magyar seregvezetőket, de Zrínyit éppen nem illethette ez a vád. Politikusként és katonai vezetőként is komoly elméleti felkészültséggel bírt, ismerte az ezek háttéréhez szükséges és elengedhetetlen történeti irodalmat is. Nem mindegy ugyanis, hogy kivel, milyen módon politikázunk, és ki ellen, milyen módon hadakozunk, kivel, mikor, és miért szövetkezünk. Ezeket a komoly kérdéseket pusztán elméleti alapon nem lehetett, és ma sem lehet eldönteni.

Az egyik leginkább elhanyagoltabb terület, ha a Zrínyi olvasmányai rétegeire irányuló figyelem megoszlását tekintjük, a könyvtár „*Domesticae, oeconomiae*” szakában felsorolt könyvek ismeretével kapcsolatos. Fontos pedig összevetni Zrínyi birtokigaz-

gatási gyakorlatát és az olvasott könyvek tanácsait. A korban európai főnemesi könyvtárban sincsen ilyen alapos, gazdálkodásra vonatkozó klasszikus (ókori, középkori szövegek) és kortárs irodalom, főként olaszul, de latinul is. Kiegészítve olasz, francia és magyar szakácskönyvekkel (talán nem véletlen: sem angol, sem német, sem flamand nincsen).

Váltunk néhány szót a könyvgyűjtő, és az olvasó Zrínyiről is. Nem igazi bibliofil, abban az értelemben, hogy nem a formájáért (kötése, illusztrációi, a szedéstükör esztétikája) miatt szerezte be könyveit. Ugyanakkor *ex librist* csináltatott. Fennmaradt egy 1646-ból, és egy 1652-ből. Elias Widemann, bécsi rézmetsző művész munkája. A könyvtára olvasott, és nem csupán birtokolt könyvek gyűjteménye. Ennek megfelelően bele is írt a könyveibe. Gyakran indultosan is. Például akkor, amikor nagyapja erkölcsére tett megjegyzést az olasz Paolo Giovio, egyik művében, akkor a margóra írta, hogy hol olvasható helyesen (Istvánffy Miklósnál) a történet, de a megjegyzést ezzel kezdte „mentiris falsissimus senex...” („hazudsz legálno-kabb öreg...”), vagyis nem minden indulat nélkül. Ugyanígy idősebb Plinius természetrajza 1513-as kiadásának margóján, számos magyar növénynév említése mellett, a megfelelő helyen megemlíti: „Igi czinalj fiat s leanith”.